

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปั้นดินเผา

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะตนในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านศิลปะวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดสืบต่องกันมาช้านาน ห้องวัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น จนเป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติอย่างแพร่หลาย

เครื่องปั้นดินเผา นับเป็นวัฒนธรรมด้านวัตถุที่มีพัฒนาการอันยาวนานและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ ตลอดจนความเชื่อ การมองเห็นคุณค่าทางความงามสร้างความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของมาในรูปของเครื่องมือเครื่องใช้อย่างเด่นชัดตลอดทุกยุคทุกสมัย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการยัธรรมที่ถูกเพาะขึ้นตามแหล่งต่าง ๆ ทั่วโลกไม่มีที่สิ้นสุด

เครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทย ตามหลักฐานทางโบราณคีพพบว่ามีมาเกือบ 10,000 ปี หรือไม่น้อยกว่า 8,000 ปีมาแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ อันบ่งบอกถึงชีวิตความเป็นอยู่ ความต้องการขึ้นพื้นฐาน ตลอดจนวิวัฒนาการด้านเทคนิคและฝีมือที่แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ในเชิงศิลปะที่ลงตัว มีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละยุคแต่ละสมัยอย่างชัดเจน เช่น ภาชนะดินเผาลายเขียนสีแบบบ้านเชียง ในเขตอีสานตอนบน จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

ในภาคใต้ของประเทศไทย มีการขาดกันพบเครื่องปั้นดินเผารูปแบบต่าง ๆ มากมาย ห้องนิดเนื้อดินเคลือบ และห้องนิดไม่เคลือบที่มีอายุก่าแก่นับพันปีขึ้นไป เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นหลักฐานที่แสดงถึงความเจริญและความเป็นปีกแห่งชนชั้นในแบบชาหยะเล ห้องผู้ตั้งตะวันออกและผู้ตั้งตะวันตกตามแนวราบสมุทรภาคใต้ ซึ่งชนชั้นโบราณในระดับเมืองหาดใหญ่ เช่น เมืองสหิพะ เมืองพัทลุง หรือแม้แต่เมืองนครศรีธรรมราช ล้วนเป็นแหล่งเมืองท่าที่มีสินค้าเครื่องเคลือบที่มากจากจีน เวียดนาม และทางสุโขทัย ศรีสัชนาลัย แบบห้องสิน เพราะชนชั้นใหญ่ของภาคใต้มักเป็นเส้นทางการค้า จึงไม่จำเป็นต้องผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่มีคุณภาพสูงขึ้นใช่อง จะพบแหล่งที่ผลิต

เครื่องปั้นดินเผาขึ้นเองเพียงไม่กี่แห่ง และเป็นเครื่องปั้นดินเผานี้อธรรมชาติไม่เคลื่อนชง มักผลิตเป็นภาชนะสำหรับพิธีกรรมและเป็นภาชนะเครื่องใช้สอยสำหรับชุมชนนั้น ๆ และชุมชนใกล้เคียง

จากหลักฐานทางโบราณวัตถุ ภาชนะอย่างหนึ่งที่พบเสมอในการขุดคัน คือ “หม้อดิน” ทำให้สันนิษฐานได้ว่า คนไทยมีวัฒนธรรมการหุงต้มมาเป็นเวลาช้านาน นับตั้งแต่ได้มีการขุดพบหม้อหุงข้าวเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ในถ้ำจังหวัดกาญจนบุรี พบร่วมกับเครื่องมือหินยุคหินกลาง ซึ่งจะอายุอย่างมหาศาล ประมาณ 15,000 - 18,000 ปี และอย่างสูงสุดไม่เกิน 20,000 ปี เป็นหม้อทรงกลมก้นมน เนื้อหยาบ (จิตรา บัวบุศย์ : 2516 หน้า 1) หรือแม้แต่ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ก็มีการขุดพบภาชนะหม้อดินรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่เป็นภาชนะดินเผาลายเชือกทاب ภาชนะดินเผาลายขีดและเขียนสี โดยมีสีต่าง ๆ กัน เช่น สีเทา สีดำ สีแดงบนพื้นสีขาวนวล สีแดงบนพื้นสีแดง หรือภาชนะที่นำโคคลนสีแดงและผิวขัมมัน เป็นต้น และแม้แต่ประวัติการขุดพบภาชนะหม้อดินเผาพื้นเมืองโบราณในภาคใต้ ซึ่งมีทั้งแบบหม้อสามขา หม้อก้นกลม หม้อก้นแหลม หม้อก้นตื้นและหม้อมีสันกีดาม หลักฐานเหล่านี้ย้อมชี้ชัดให้เห็นถึงวิวัฒนาการการทำหม้อดินของคนไทยที่สามารถทำได้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ในแต่ละยุคสมัยเป็นอย่างดี จนสามารถสืบทอดต่อมารถยุคปัจจุบัน

“การปั้นหม้อ” จึงกลายเป็นงานประเพณีที่มีการทำกันตั้งแต่古 โบราณ จนถึงปัจจุบัน เพราะถือเป็นภาชนะชนิดหนึ่งที่มีความจำเป็นในการดำรงชีวิต ซึ่งนับแต่อดีตถือเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างสายสัมพันธ์กันระหว่างคนในชุมชน หรือต่างชุมชนกันได้เป็นอย่างดี เพราะนอกจากกระบวนการการทำที่จะต้องมีการช่วยกันทำแต่ละขั้นตอนตามความถนัดแล้ว ยังเป็นการແลกเปลี่ยนความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ จากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่งด้วย เรื่องของภาชนะหม้อดินจึงเป็นเรื่องที่ควรแก่การศึกษา เพราะเป็นสิ่งหนึ่งที่สามารถบ่งบอกถึงวัฒนธรรมหลาย ๆ อย่างให้แก่ชั้นรุ่นหลัง

บ้านสถาปัตยหม้อเป็นแหล่งชุมชนแห่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงด้านเครื่องปั้นดินเผาพื้นเมืองโดยเฉพาะภาชนะหม้อดิน และได้รับความนิยมจากผู้ใช้มาเป็นเวลาช้านาน จนเป็นที่กล่าวขานกันว่า “สถาปัตยทำหม้อ เกาะยอดอย่าง บ่อ洋หัวเคน” ดังนั้น เมื่อเอ่ยถึงการทำหม้อ ก็เป็นอันรู้กันว่า หม้อดินที่ดี มีคุณภาพ รูปแบบสวยงาม ต้องยกให้หม้อดินสถาปัตยหม้อ และ

ในอดีตชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นจะมีอาชีพหลักคือการปั้นหม้อน้ำเอง แต่ในปัจจุบันพบว่าผู้ประกอบการมีจำนวนลดลงอย่าง เพราะสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ดังบทกลอน “ความทุกข์ของคนปั้นหม้อ” ตอนหนึ่งที่ว่า

“ที่เตานอนบ้านนั้นควันโหมง
ลุงเลียนห้องลูกเรียนมอศอวะ
นั่นครูจับน้ำจ่วงนั่งหลังน้ำถิน
ล้วนลูกไปอาชีพใหม่ไม่เหลียวๆ”

ทั้งในโรงปรับทุกข์กันคนปั้นหม้อ^{ลูกลุงเกลี้ยง江北ขออภิปรีก}
น้ำซมก้มดูดินใจหดหู่
พวกมันหล่อการปั้นหม้องานพ่อแม่น”

(สนิท บุญฤทธิ์ : 2540 หน้า 121)

ประกอบกับกระบวนการผลิตต้องประสานกับปัญหาหลายประการ เช่น แหล่งวัตถุคืนน้อยลง สถานที่ตั้งเตาเผามีบริเวณจำกัด หรือช่างที่จะมารับว่าจ้างหาได้ยาก เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งนอกจากปัญหาเหล่านี้ ยังมีปัญหาแทรกซ้อนอื่น ๆ อีกมาก many เช่น ปัญหาการกระจายของผลิตภัณฑ์โลหะและพลาสติก ความนิยมของผู้บริโภค ราคา ตกต่ำ และขาดผู้ให้ความสนใจสนับสนุน จึงเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงว่าหากปล่อยให้ผู้ประกอบการยังคงทำต่อไปโดยขาดการพัฒนา รูปแบบการผลิตให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ ในอนาคตอีกไม่ไกล เราอาจจะไม่มีโอกาสได้เห็นหม้อดินของสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นได้ ดังนั้น การสร้างรูปแบบหม้อดินสถาปัตยกรรม จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยพัฒนา รูปแบบของหม้อดินสถาปัตยกรรม โดยการผสมผสานรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เดิมกับรูปแบบ ใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้รูปแบบดังกล่าวยังคงอยู่ สืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการสร้างรูปแบบหม้อดินสถาปัตยกรรมนี้ มีวัตถุ- ประสงค์ดังนี้

- เพื่อศึกษารูปแบบหม้อดินในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่น
- เพื่อสร้างรูปแบบหม้อดินที่จะพัฒนาต่อไป โดยมุ่งหวังที่จะเผยแพร่ศิลป- หัตถกรรมพื้นบ้านของภาคใต้
- เพื่อเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมการประกอบอาชีพปั้นหม้อให้คงอยู่สืบไป

โดยให้รูปแบบเดิมในอดีตที่ใกล้จะสูญหายไปยังคงเอกลักษณ์อยู่ภายใต้รูปแบบใหม่ในปัจจุบัน ได้อย่างกลมกลืน

3. ขอบเขตของการวิจัย

1. บริเวณที่ทำการวิจัย

บริเวณหมู่บ้านสหิงหม้อ หมู่ที่ 4 ตำบลสหิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสระบุรี

2. รูปแบบที่สร้าง

มุ่งหวังเฉพาะรูปแบบหม้อดินสหิงหม้อ เพื่อใช้ในการพัฒนารูปแบบในอดีตให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน โดยการคงสภาพรูปแบบเดิมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ประจำถิ่นไว้

3. คุณค่าทางด้านความงาม

ศึกษาคุณค่าทางด้านความงามที่ปรากฏในงานปั้นหม้อดิน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันว่ามีคุณค่ามากน้อยเพียงใดตามหลักการออกแบบ เพื่อนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน

4. กลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มนบุคคล 4 กลุ่ม คือ

4.1 กลุ่มผู้ประกอบการ

4.2 กลุ่มผู้อาศัยในหมู่บ้าน

4.3 กลุ่มนบุคคลทั่วไป

4.4 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

5. ประโยชน์ของการวิจัย

5.1 ทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบหม้อดินสหิงหม้อ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

5.2 ทำให้ได้รูปแบบหม้อดินที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน

5.3 ทำให้รูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่นคงอยู่ต่อไป และเป็นที่รู้จักของประชาชนกว้างขวางยิ่งขึ้น

5.4 ช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ผู้ประกอบอาชีพต่อไป

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 รูปแบบ หมายถึง การออกแบบลักษณะหน้าดิน โดยอาศัยจิตวิญญาณของรูปแบบเดิมในอดีตและปัจจุบัน ด้านรูปทรงและลวดลาย มาประกอบเป็นรูปแบบใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันตามหลักการออกแบบ

6.2 รูปแบบในอดีต หมายถึง รูปแบบหน้าดินสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะนับย้อนหลังจากยุคปัจจุบันไปประมาณเกือบร้อยปี

6.3 หน้าดินสถาปัตยกรรม หมายถึง การทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อเมือง หน้าดินชนิดไม่เคลือบของชาวบ้านสถาปัตยกรรม ตำบลลับสถาปัตยกรรม อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

6.4 เครื่องมือเครื่องใช้ หมายถึง อุปกรณ์หรือเครื่องมือทุกชนิดที่ใช้ในการปั้นหน้าดินสถาปัตยกรรม ทั้งที่เป็นแบบดั้งเดิม และเครื่องหุ่นแรงที่มีการนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน

